

Cit pre cit: príklad Gregorovci¹

doi.org/10.34739/clit.2025.19.10

A Sense of Feeling: The Example of the Gregors

Abstract: The paper focuses on the short story *Maco Mlieč* by Jozef Gregor Tajovský. It examines the author's empathy toward the socially and personally conditioned problems of the world, as well as his poetics, that is the way of artistic articulation of the theme in the short story. The paper traces the shifts in interpretations of *Maco Mlieč* throughout the 20th century up to the most recent research by Marcela Mikulová. It draws attention to Mikulová's ability to interpret previously overlooked elements of the short story, thus arriving at a significantly different and more complex interpretation. In conclusion, the paper discusses the didactic processing of *Maco Mlieč* in secondary school curricula, focusing on the possibilities that literary research proposes for the educational sphere.

Keywords: Jozef Gregor Tajovský, author's empathy, empathy in interpretation, didactics of literature

Manželia Jozef Gregor Tajovský a Hana Gregorová sú v slovenskej kultúre prítomní rozdielnym spôsobom. Tajovský patrí medzi domácich klasikov ako autor realistických próz a zakladateľská osobnosť slovenskej realistickej drámy, jeho manželka zaujala najmä nastoľovaním problematiky ženskej emancipácie aj prostredníctvom literárnej tvorby – dnes je pokladaná za prvú slovenskú feministku. Z dostupných zdrojov (vydaná korešpondencia, publikované spomienky, vyjadrenia súčasníkov, literárnovedný výskum) je zrejmé, že manželia boli veľmi rozdielnymi osobnosťami. Tajovský inklinoval k tradičným hodnotám, v rodine by bol rád nachádzal pokojné zázemie, čo neladilo s dynamickým naturelom a ambíciami mladšej Hany. Tá už vstup do manželstva spájala s predstavou svojho intelektuálneho napredovania a sebarealizácie vo verejnom priestore². Rozdielne znaky má aj ich literárna tvorba: zjednodušene vari

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV SK-PL-23-0033 a projektu NAWA BPN/BSK/2023/1/00024/U/00001 *Maskulinita v literatúre, kultúre a jazyku* a projektu VEGA č. 1/0099/24 *Literárnovedná reflexia súčasného slovenského literárneho vzdelávania*.

² Bližšie napr. D. Hučková, *Ženská emancipácia ako literárna téma začiatku 20. storočia*, v: *Modernizmus v pohybe*, M. Habaj, D. Hučková (eds.), Bratislava 2019, s. 32.

obstojí konštatovanie, že Tajovský v najlepších prózach dokázal tradičnejšie zamerané témy a ich hodnotovú perspektivizáciu vyjadriť prepracovaným tvarom dodnes navodzujúcim spoluúčasť čitateľa na významovom dotváraní textu, zatiaľ čo Gregorová neobvyklé, kontroverzne prijímané myšlienky o postavení žien začiatkom 20. storočia tematizovala umelecky málo presvedčivým spôsobom. Spoločným príznakom ich tvorby je výrazná emocionálna zaangažovanosť autorského subjektu na spracovanej téme, spojená s priznávaním reálnych podnetov. Gregorová napríklad v predslove knihy *Ženy* (1912) píše: „... každú z mojich ‚žien‘ som v živote stretla. Práce vyrástli zo súcitu s nimi“. Vo vzťahu k literárnym postavám sa stáva ich dôverníčkou rozprávačka – „... takisto žena, so schopnosťou počúvať druhých, empatická a súcitná...“³. Citovú dominantu v umeleckom natureli Tajovského možno nájsť už v jeho básnických začiatkoch⁴ a následne – v prekódovaní do prozaického tvaru – je vnímanie sveta spojené s rozjatrenou citovosťou tak nedeliteľne, že v rozličných tematických a tvarových realizáciách tvorí ponorný prúd celej spisovateľovej tvorby.

V prípade Tajovských je základný aspekt ich tvorby totožný so slovníkovým vysvetlením významu slova cit: ide o „prežívaný subjektívny vzťah k osobám, predmetom, javom a k vlastnej činnosti prejavujúci sa v určitých spôsoboch správania“⁵. Tento prežívaný vzťah k problémovým stránkam skutočnosti, prozaicky artikulovaný výberom, perspektivizáciou a tvarovaním tém, čitateľ zreteľne vníma prostredníctvom explicitných aj skrytejších signálov a nemôže ho obísť ani literárnovedná interpretácia textov. Súčasný stav literárnovedného výskumu – hlavne próz Gregora Tajovského – ukazuje, aká podstatná je schopnosť bádateľa vnímať subjektívne nasadenie autora v bezprostrednej súvislosti s autorskou poetikou, s postupmi výstavby prozaického textu, ktoré otvárajú nejednoznačnú sémantiku, navodzujú chvejivý dotyk so subtílnymi stránkami zobrazovanej problémovosti. Tak sa aktualizuje aj druhý význam slova cit slovníkovo fixovaný ako „schopnosť niečo pochopiť, niečomu porozumieť“⁶ – tentoraz vo vzťahu k dispozíciám čitateľa (interpretátora) literárnych textov.

³ *Ibidem*, s. 37.

⁴ M. Mikulová, *Tajovského obrodenecká moderna*, Bratislava 2005, s. 50.

⁵ *Slovník súčasného slovenského jazyka A–G*, Bratislava 2006, slovník.juls.savba.sk/?w=cit&s=exact&c=a34a&cs=&d=sss# [dátum prístupu: 19.11.2024].

⁶ *Ibidem*.

V príspevku Cit pre cit sa sústredím na dva okruhy. Prvým je exkurz do súčasného literárnovedného poznania tvorby Tajovských s poukazom na to, ako bádateľská empatia prispieva k prenikavejšiemu a komplexnejšiemu porozumeniu vybraných próz a k precíznejšej charakteristike autorskej poetiky. Vychádzať budem predovšetkým z nedávno publikovaných prác Dany Hučkovej a Marcely Mikulovej. Vzhľadom na rozsah príspevku odkazujem pri tvorbe Hany Gregorovej na zovšeobecňujúce hodnotenie⁷: jej prózy ostanú v pozadí ako jeden z mnohých príkladov toho, že ani veľké osobné zaujatie, ani názorová nekonformnosť, až provokatívnosť pri tematizovaní látkovej skutočnosti nezaručujú literárnu kvalitu textov. Práve tá posúva do centra záujmu jednu z interpretačne najzaujímavejších próz Jozefa Gregora Tajovského. Druhý okruh predstavuje didaktické sprostredkovanie Tajovského diela v súčasnej strednej škole, t. j. prieskum toho, čo a ako sa v učebniciach a ďalších pomôckach sprostredkúva mladým ľuďom o reprezentantovi našej národnej klasiky. Na zreteli budem mať aj (ne)prepojenie vedeckej a didaktickej sféry, teda otázku, či sa podnety z aktuálneho výskumu literatúry nejakým spôsobom uplatňujú v literárnom vzdelávaní, všeobecnejšie povedané, na príklade Tajovského diela uskutočním sondu do interakcií medzi dvoma relatívne samostatnými sociálnymi poľami: (literárnou) vedou a (literárnym) vzdelávaním.

Najlepšiu predstavu o posunoch v interpretácii Tajovského textov nadobudne záujemca štúdiom príslušných vedeckých prác. Pre potreby príspevku zhrniem podstatné zistenia novších výskumov o jednej z umelecky najprepracovanejších spisovateľových próz – o poviedke Maco Mlieč, pričom poukážem na kompetenčné špecifiká lektúry, ktorá umožnila zahliadnuť v texte to, čo unikalo v starších výskumoch. S ohľadom na prípadných neslovakistov medzi potenciálnymi adresátmi príspevku uvediem základné informácie: Maco Mlieč je krátky prozaický útvar nazvaný podľa jej hlavnej postavy, dedinského chudáka, telesne upadnutého a mierne mentálne zaostalého človeka, ktorý celý život strávil v službe na gazdovstve bez nároku na pravidelnú finančnú odmenu. Ja-rozprávač v skratke približuje jeho osobnú históriu smerujúcu od mládeneckých rokov cez vrchol fyzických síl až po v čase rozprávania

⁷ „Umelecké stvárnenie vyššie vymenovaných tém, motívov i hľadísk sa však pre H. Gregorovú ukázalo problematické – výrazové neovládnutie textov sa spája s minimálnou obraznosťou v ich imanentnom priestore a naopak, s vysokou mierou deskripcie. Ako autorka sa sústredila na rovinu reprodukcie, je explicitná a popisná“ (D. Hučková, *Ženská emancipácia...*, op. cit, s. 41).

aktuálne položenia starca s úrazom poznačeným, zlyhávajúcim telom. Opis postavy evokuje tragicko-smiešny, až odpudzujúci zovňajšok s explicitným vyjadrením zanedbanosti, ľahostajnosti k základnej hygiene, čo súvisí s Macovou ľudskou degradáciou a s vytlačením na samý okraj dedinskej society. S neprimeranosťou vonkajška sa spája „neprimeranosť“ v myslení postavy. Na rozdiel od okolia nevníma svoj život ako tragický úpadok, ani bezplatnú službu ako nespravodlivosť. Príznačnou je situácia, keď Maco – cítiac blížiaci sa koniec – zisťuje u gazdu, či mu sám nie je za uplynulé roky čosi dlžný, aby mal pokojné svedomie. Táto obrátená optika, ktorú Maco prezentuje s neochvejnou samozrejmosťou, môže byť pre okolie potvrdením jeho slabomyseľnosti, ktorá umožnila, aby sa stal ľahkou obeťou vykorisťovania. Priamy rozprávač zakladá rozhovor so starcom na tomto väčšinovom hľadisku, keď ho podnecuje uvažovať o neuplatnenom práve na obvyklú odmenu a o možnostiach, ktoré by mu peniaze za desaťročia služby otvorili. Macova imúnosť voči týmto iniciatívam podčiarkuje, že príčinou biedneho položenia je samotná postava, neschopná racionálneho a dostatočne asertívneho konania.

Slovenská literárna veda dlhodobo interpretačne akcentovala sociálne podmienenú tragiku Mliečovho života umocnenú neschopnosťou uvedomovať si ju⁸. Nešetrný, až hyperbolizovaný opis Macovho zovňajšku sa javil ako tendenčný prostriedok na vyvolanie súcitu⁹. Jednoznačný ideologicky podfarbený výklad fixovala vysokoškolská učebnica dejín literatúry. V poviedke Maco Mlieč „stoja vedľa seba dva svety: sluhu Maca a jeho gazdu bohatého richtára. Obludná nezmyselnosť Macovho života javí sa ako súčasť a následok deformácie ľudských vzťahov v buržoáznom spoločenskom organizme. Tieto dva svety sa zatiaľ podmieňujú, ale nevylučujú“¹⁰. Z poslednej vety autori vyvodzujú náhľad na Tajovského kritický, no nerevolučný prístup k zobrazovaniu sociálnych problémov. Hoci „pozná sociálny základ ľudských konfliktov a drám, podáva ich spočiatku na princípe paralelnosti a následnosti. Dramaticky ... ich zatiaľ nevyhrocuje“¹¹. Ak abstrahujeme od dobových ideologických rámcov

⁸ Podľa Stanislava Šmatláka Maco Mlieč zachytáva „objektívnu tragiku, vyplývajúcu zo sociálno-ekonomického faktu prenajímania sa človeka ako pracovnej sily“ (S. Šmatlák, *Dejiny slovenskej literatúry II*, Bratislava 1999, s. 271).

⁹ Na tendenčnosť časti Tajovského tvorby poukazujú autori štvrtého zväzku akademických dejín literatúry. Napríklad v próze Maco Mlieč „vyberá si ... témy, ktoré sú dokladom krajne zlého položenia zbedačeného človeka, vhodné na vzbudenie jednoznačnej citovej reakcie“ (I. Kusý, S. Šmatlák, *Dejiny slovenskej literatúry IV*, Bratislava 1975, s. 188).

¹⁰ P. Mazák a kol., *Dejiny slovenskej literatúry 2*, Bratislava 1988, s. 395.

¹¹ *Ibidem*.

(kritika buržoáznej spoločnosti, revolučné (ne)riešenie sociálnej nespravodlivosti atď.), v základe naznačených hodnotení ostáva stále zreteľná dvojpólovosť (gazda – sluha, „normálne“ fungujúca dedina – duševne a fyzicky poznačený outsider, rozumne argumentujúci rozprávač – „nechápaný“ Maco) a čitateľ prózy potvrdí, že text k takému náhľadu poskytuje veľa podnetov. Perspektivizácia témy akoby bola samozrejma: všetci vidíme tragický život protagonistu, poznáme jeho dôvody a uvedomenie si nespravodlivosti spolu so súcitom voči naivnej obeť v nás zosilňuje povedomie o tom, čo je potrebné urobiť/zmeniť, aby podobné prípady nenastali.

Keď si Marcela Mikulová pripravovala vlastný interpretačný prístup k próze Maco Mlieč, jednorozmerný výklad textu explicitne konkretizovala poukazom na práce Eugena Paulinyho¹² a najmä Františka Miku¹³. Tento inak veľmi vnímavý teoretik recepcie slovesného umenia videl v Mliečovi jasný prípad Tajovského sociálnej angažovanosti, pričom na vyvolanie účasti a súcitu čitateľa slúži až hyperbolizované stvárnenie zovňajšku hlavnej postavy. Významové smerovanie prózy zostáva ohraničené náhľadom, že autorovi išlo o predvedenie nespravodlivosti na príklade tragického životného príbehu zraniteľného (mentálne zaostalého) člena dedinskej society. M. Mikulová naznačenú intenciu textu nepopiera, naopak, eviduje textové zložky, ktoré ju spoľahlivo navodzujú. Zároveň však zachytáva – tu sa dostáva k slovu spomínaný bádateľský „cit“ pre subtílné náznaky – signály, ktoré jasné obrysy významového horizontu kontaminujú. Otvárajú úvahu o tom, či je Macova spokojnosť s gazdom a svojím životom naozaj len poľutovaniahodným výplodom slabého človeka neschopného trvať na elementárnych právach. Nejde o popretie nespravodlivostí voči Macovi, ani o objektívne favorizovanie jeho spokojnosti (Macov pozitívny postoj k svojej všestrannej biede je ľudsky presvedčivý vďaka istej mentálnej deficitnosti postavy), ale o otázky, či v textovo prezentovaných pomeroch životného sveta (dedinské spoločenstvo začiatkom 20. storočia, jeho sociálna štruktúra, formy ekonomického fungovania, morálne normy, hodnotové preferencie, modely interpersonálnych vzťahov atď.) bolo reálne možné dovolať sa nápravy Macovho polohy v zmysle rozprávačových podnetov zastupujúcich „zdravý rozum“ (stanovisko väčšiny), či jestvovala uskutočniteľná alternatíva

¹² E. Pauliny, *O jazyku a štýle slovenskej prózy*, Bratislava 1983.

¹³ F. Miko, *Hodnoty a literárny proces*, Bratislava 1982.

k sumarizovanej priebehovosti života viacnásobne znevýhodneného človeka v postavení gazdovského sluhu, alebo či celá vina spočíva len v Macových indispozíciách a gazdovom vykorisťovaní. V tvarovom ustrojení prózy nachádza Mikulová zdroj týchto významotvorných stimulov na úrovni druhostupňového (autorského) rozprávača, ktorý nenápadne moduluje sémantiku textu: „Prvoplánový recepcný impulz nás ‚navádza‘ čítať text konvenčne, tak, ako si to praje žoviálny ja-rozprávač: že Maco si je akosi sám strojcom svojho osudu a celé jeho biedne postavenie sa odvíja z jeho ‚čudnej‘, ústupčivej povahy a hlúpej dobroty bez domáhania sa svojich práv. Od istej chvíle nás však v texte začínajú upútavať argumenty ‚druhourovňového‘ neutrálneho rozprávača, provokujúceho nás spätne prehodnocovať našu predtým nasugerovanú mienku“¹⁴.

Empatické prijatie psycho-fyzického profilu postavy môže čitateľa viesť k uznaniu, že Maco si v živote počínal najlepšie ako vedel, ako mu to umožňovali jeho obmedzené schopnosti a dedinské sociálne prostredie. Takisto sa môže ostrejšie zviditeľniť, že paholkovi počas dlhých rokov nik z dediny neponúkol pomoc a aj úzky okruh ostatných sluhov na gazdovstve okrem viac či menej neškodného posmievania sa vytláčal Macovu existenciu na samý okraj ľudsky dôstojných podmienok. Napokon sa vynára otázka, či „normálna“ väčšina vidieckej society (vrátane ja-rozprávača), ktorá kriticky posudzuje Macov osud, jeho vlastnosti a pochybenia, neusvedčuje samu seba z neschopnosti chápať limity kohosi trochu „iného“, ako i z neschopnosti pomôcť mu. Vidíme, ako pozmenená interpretačná optika ústi do zásadnej reformulácie významu i zmyslu tematického diania: namiesto priameho apelu na ochranu práv a nápravu krívd začína byť zaujímavejší iný problém: „Na prvom pláne poviedky je síce hlavným hrdinom Maco, interferencia medzi realizmom a modernou sa však odohráva pod povrchom textu – na rovine nezhody vonkajšej a vnútornej charakteristiky v postave Maca Mlieča, ale aj ako spomínaná inkongruencia autora a rozprávača. Ja-rozprávač zaujíma na prvý pohľad korektné stanovisko – nabáda Maca, aby si ‚vydobil svoje práva‘ a nedal sa vykorisťovať. Neberie do úvahy fakt, že keby aj Maco uznal svoje, podľa rozprávača, bezprávne postavenie, o ktorom sa v poviedke hovorí len na hypotetickej úrovni [...], svojou vzburou by prišiel o strechu nad hlavou, o miesto, s ktorým je spokojný. Tajovský preto rozprávačov postoj autorsky

¹⁴ M. Mikulová, *Tajovského obrodenecká...*, op. cit., s. 122.

veľmi diskkrétne moderuje ako pokrytecký. A práve z tohto pokrytectva urobil hlavnú tému poviedky¹⁵.

Umelecká kvalita textu spočíva v samotnom nenápadnom (až prehliadnuteľnom) navodení alternatívneho pohľadu na tematizovaný problém a v nerozhodnuteľnej koexistencii oboch možných čítaní, čo ukazuje blízkosť Tajovského poetiky k modernistickému kódu¹⁶. Rozhodovanie o tom, ktorý spôsob uprednostniť, nie je pohrávaním sa s nejednoznačnosťou textu, ale má ďalekosiahle hodnotové dôsledky: vidieť podstatu Macovho problému v jeho životnej „nekompetentnosti“ a gazdovom vykorisťovaní predstavuje lákavú racionalizáciu sledovaného javu, ktorá umožňuje zrozumiteľnú diagnostiku a účinné riešenie. Podstata problému sa zároveň dôsledne externalizuje do aktérov diania (Maco – gazda). Druhý interpretačný prístup – analogicky s označením objektívneho rozprávača ho môžeme nazvať druhoúrovňový – sa otvára ako príležitosť ponímať veci v komplikovanosti zodpovedajúcej empirii reálneho života. Uvedomenie si neriešiteľných dilem Macovho života či ambivalentnosti gazdovho pôsobenia aktivuje po racionálnom posúdení hlavne empatický prístup, jednoduché východisko z ťažkého polozenia sa relativizuje a – predovšetkým – časť zodpovednosti prechádza na širšie okolie pozorovateľov, kritikov či radcov, medzi ktorými sa môže imaginárne zazrieť aj čitateľský subjekt. Pointou druhej úrovne je vlastne uvedomenie si neudržateľnosti nazerania na prvej úrovni, ktoré nie je len naivné, ale nie je ani morálne neutrálne: „Tajovský vložil do svojho spisovateľa-rozprávača celú farchu moderného relativizmu s jeho povrchnou a neúčinnou obranou ľudských práv – a teda aj Maca – bez pokusu zmeniť jeho sluhovské postavenie. Tajovský empaticky cítil, že tento postoj je falošný, a preto z pokrytectva urobil hlavnú tému poviedky“¹⁷.

¹⁵ *Ibidem*, s. 124.

¹⁶ „Tajovský v tomto texte pracuje veľmi podobne ako o niekoľko rokov neskôr niektorí prozaici Slovenskej moderny s dvoma možnými variantmi výkladu. Jednou je pravda ‚prvoúrovňového‘ rozprávača a dediny, že gazda Maca vykorisťuje, druhú rovínu tvorí nestranným historom sprostredkovaná Macova spokojnosť s gazdom, ktorý mu celý život nahrádzal rodinu, domov a dával zažiť pocit, že k niekomu patrí. Tieto dve roviny sú alternatívne, rovnocenné, paralelné, a hoci posledné slová sa prikláňajú k prvému variantu, my cítime, že Tajovský postupne v texte tlmí počiatočnú rozprávačskú kritickosť a podpichovanie a dáva šancu obojmu variantom – záleží na aspekte, z ktorého chceme veci posudzovať. Možno i proti svojmu prvotnému zámeru zaujať kritický postoj voči ‚vykorisťovateľovi‘ Tajovský v nejednoznačnom závere poviedky už modernisticky poskytuje možnosť voľby hodnotiaceho aspektu“ (*Ibidem*, s. 126).

¹⁷ M. Mikulová, *Skeptický optimista Tajovský*, v: Jozef Gregor Tajovský, *Prózy*, Bratislava 2005, s. 422.

Prózu Maco Mlieč uvádza Štátny vzdelávací program pre gymnáziá v zozname literárnych diel, ktoré musia byť povinne zaradené do obsahu vzdelávania na každej škole tohto typu v Slovenskej republike. Často používaná stredoškolská učebnica¹⁸ uvádza Maca Mlieča krátkym prerozprávaním príbehu (vzhľadom na jeho minimalistické stvárnenie v próze ide skôr o opísanie základného problému prózy), nasledujú dve ukážky a k nim sa viažu dve zostavy úloh, ktoré vyžadujú prácu s oboma úryvkami; tretí súbor úloh sa vzťahuje na prózu ako celok. Prvá ukážka obsahuje začiatkový rozhovor ja-rozprávača s Macom. Hlavná postava v ňom prejavuje svoj zvláštny postoj: ľahostajnosť k nespravodlivostiam sprevádzajúcim celú službu a spokojnosť s biednym vyústením života, pretože gazda mu prisľúbil opateru až do smrti spolu s dôstojným pochovaním. Druhá ukážka sprostredkúva retrospektívne pasáže prózy, v ktorých Tajovský v skratke líči priebeh Macovho upadania od mladosti po skon. Viaceré úlohy sú orientované na teoretické aspekty prozaického textu (vyhľadanie reči rozprávača a reči postáv, typ rozprávača, žánrové znaky poviedky, zostavenie fabuly a sujetu poviedky) alebo na rozvoj produkčných schopností študentov (vytvorenie komplexnej charakteristiky Maca Mlieča). Ďalší okruh úloh súvisí s porozumením textu, hodnotením prozaicky artikulovaných významov a zaujatím osobného postoja k nim (napr. „Diskutujte o dôvode Macovej spokojnosti. Na čo bol hrdý?; Čo potrebujete vy k svojej spokojnosti? Objavili sa vo vašom živote momenty, na ktoré ste hrdí?“). To sú už aktivity stavajúce na interpretácii textu a je čas ozrejmiť, k akej interpretačnej hladine učebnica študentov naviguje. Vybrané ukážky aj úlohy zodpovedajú onej prvoplánovej interpretácii bazírujúcej na sociálnej nespravodlivosti v živote protagonistu (napr. úlohy „Aký zámer má porovnanie Maca a gazdu v ukážke?; Vyhľadajte v ukážke znaky, ktoré robia z Maca Mlieča typického reprezentanta svojej spoločenskej vrstvy.; Opíšte proces postupnej sociálnej degradácie Maca.“) a na potrebe/možnosti nápravy. Pretože naša dnešná škola má poskytovať vzdelávací obsah použiteľný v životnej praxi, poviedka slúži aj ako aktualizálny apel k súčasnosti: „Pripravte si pre spolužiakov informácie z médií o ľuďoch, ktorí doplatili na to, že nepoznali

¹⁸ A. Polakovičová, M. Caltíková, L. Štarková, A. Mezeiová, *Literatúra pre stredné školy II*, Bratislava 2012, s. 147-150.

svoje práva. V ktorom školskom dokumente sú spísané vaše práva a povinnosti? Poznáte ich? Pokúste sa ich spoločnými silami zhrnúť*“.

Je pochopiteľné, že didaktické uchopenie poviedky využíva núkajúci sa, ľahko dostupný význam textu, na ktorom sa dajú postaviť aplikačné aktivity. Zároveň však nezabúdajme, že takýto prístup sa pri subtilnejšej interpretácii javí ako objekt Tajovského nenápadnej kritiky. V školskom prostredí zaiste nie je jednoduché viesť študentov k druhoúrovňovej interpretácii – závisí od učiteľa, či o nej vie a pokúsi sa ju študentom pootvoriť. Autorky učebnice práce Marcely Mikulovej poznajú, uvádzajú ich v zozname citovanej literatúry, a hoci sa priklonili k zaužívanému poňatiu Maca Mlieča, medzi ich úlohami sú i také, ktoré by mohli iniciovať posun nad základné interpretačné niveau: „V čom je podľa vás postava Maca výnimočná?; Je záver diela Maco Mlieč šťastný, nešťastný, alebo indiferentný? Diskutujte“.

Záverečnou ukážkou pedagogického využitia Tajovského prózy je pracovný list z dielne občianskej platformy Globálne vzdelávanie. Ide o konzorciálny projekt tvorený tromi neziskovými organizáciami, ktorého prioritou je rozvíjanie globálneho vzdelávania na Slovensku. Globálne vzdelávanie tvorcovia internetovej stránky projektu vysvetľujú ako prierezovú disciplínu zahŕňajúcu témy z oblasti udržateľného rozvoja, ľudských práv, ekologického, multikultúrneho, globálneho vzdelávania. Jeho cieľom je pochopenie vzťahov medzi životmi ľudí z tzv. vyspelých a tzv. rozvojových krajín a na tomto základe tiež podpora medzinárodnej rozvojovej spolupráce; má podporovať toleranciu, solidaritu a pochopenie problémov medzinárodného rozvoja, vo svojej metodike je zamerané na podporu aktívneho učenia a reflexie, kladie dôraz na rôznosť a rešpekt k druhým a prispieva tiež k ujasneniu vlastných priorít jednotlivcov v globálnom kontexte. Medzi zverejnenými vzdelávacími materiálmi pre stredné školy v predmete slovenský jazyk a literatúra nájdeme o.i. pracovný list s názvom Keby som stretol Maca Mlieča.

V opise listu sa uvádza, že aktivita je zameraná na rozbor diela Maco Mlieč od Jozefa Gregora Tajovského, ktoré poslúži ako základ pre diskusiu o globálnom probléme porušovania ľudských práv. Ako prínos pre predmet slovenský jazyk a literatúra sa deklaruje, že žiaci dokážu sami identifikovať významovú rovinu a myšlienkové posolstvo diela, vcítia sa do vnútorného života postáv; prínosom pre globálne vzdelávanie má byť to, že žiaci hodnotia a analyzujú pracovné podmienky literárnych postáv a ľudí vo svete; formulujú a v diskusii obhajujú svoje postoje a názory na

(ne)férové pracovné podmienky, porušovanie ľudských práv a globalizáciu; rozvíjajú zručnosť empatie, argumentačné zručnosti a kreatívne myslenie. Uvedená enumerácia zamýšľaných prínosov ukazuje, že viac ako o chápanie umeleckého textu ide o zvyšovanie povedomia o ľudských právach v súčasnom svete. Ideové prednastavenie (koncept globálneho vzdelávania) využíva literárny text na podnietenie úvah, ktoré s ním majú istú súvislosť. Nepodstatnosť textu v jeho tvarovej jedinečnosti vyjadruje explicitná inštrukcia v pracovnom liste: „Pustite žiakom klip Maco Mlieč od projektu Baštrng (Je voľne dostupný na YouTube, stačí si zadať Baštrng a vyhľadať Maca Mlieča. Klip trvá približne 6 minút)“. Zaoberanie sa textom ako estetickým komunikátom sa tu nespomína a ukážky z prózy majú umožniť len splnenie pripravených úloh, vedúcich k rozpoznaní čierneho-bielej významovej schémy (napr. „Ako platil gazda Macovi? Vypíš z textu, akou formou ho vyplácal.“), od ktorej vedie priama cesta k aktualizácii problémov spravodlivosti či porušovania ľudských práv v súčasnosti („Dejú sa podľa vás podobné príbehy aj v dnešnom svete? Aké napríklad?“).

V porovnaní so štandardnou učebnicou literatúry sa pracovný list alternatívnej vzdelávacej iniciatívy ubera k zreteľnejšej simplifikácii významových potencií umeleckého textu a k jeho instrumentalizácii pri napĺňaní vlastných zámerov. Ak by autor/ka tejto vyučovacej pomôcky zohľadnila prehĺbenú interpretáciu M. Mikulovej, próza Maco Mlieč by sa stala na daný účel vlastne nepoužiteľnou a do značnej miery by sa komplikovali aj didaktické intencie učebnice. Dostávame sa k paradoxu, synekdochicky vypovedajúcemu o konceptualizácii literatúry v našom literárnom vzdelávaní: napĺňanie deklarovanej „kompetencie“ analyzovať a interpretovať umelecký text je sprevádzané (zámernou či nevedomou) redukciami podstatných významových dimenzií prózy. Ich uzátvorkovanie je didakticky jednoduchšie ako zvažovanie paralelných možných vyústení, najmä ak by to znamenalo pripustiť znepokojujúce prevrátenie hodnotovej perspektivizácie – nezabúdajme, že v druhoúrovňovej interpretácii má dovolávanie sa Macových práv blízko k pokrytectvu. Neviedlo by to k oslabeniu apelatívosti prózy, k narušeniu úhľadného modelu inštitucionalizovanej ochrany práv a spravodlivosti, k zneisteniu viery v jednoduchú nápravu nepriaznivých okolností života či svojho konania? Určite áno. Čo viac by sme od miniatúrnej Tajovského prózy, vlastne od kvalitnej literatúry mali čakať.

Literatura / References

- Gregorová H., *Oživená nádej*, Bratislava 1985.
- Gregorová H., *Spomienky*, Bratislava 1979.
- Gregorová H., *Vlny duše*, Bratislava 1933.
- Hučková D., *Premeny feministickej knihy (Hana Gregorová: Ženy, 1912, 1946)*, „Slovenská literatúra“ 2022, č. 3, s. 205-223.
- Hučková D., *Ženská emancipácia ako literárna téma začiatku 20. storočia*, v: *Modernizmus v pohybe*, Habaj M., Hučková D. (eds.), Bratislava 2019, s. 18-61.
- Keby som stretol Maca Mlieča*, globalnevzdelavanie.sk/wp-content/uploads/2020/06/aktivita_CVO_GV_prirucka_SK_JAZYK_aktivita_7.pdf.
- Kusý I., Šmatlák S., *Dejiny slovenskej literatúry IV*, Bratislava 1975.
- Mazák P. a kol., *Dejiny slovenskej literatúry 2*, Bratislava 1988.
- Miko F., *Hodnoty a literárny proces*, Bratislava 1982.
- Mikulová M., Taranenková I. a kol., *Konfigurácie slovenského realizmu*, Brno 2016.
- Mikulová M., *Paradoxy realizmu*, Bratislava 2010.
- Mikulová M., *Skeptický optimista Tajovský*, v: Jozef Gregor Tajovský, *Prózy*, Bratislava 2005b, 416-430.
- Mikulová M., *Tajovského obrodenecká moderna*, Bratislava 2005a.
- Pauliny E., *O jazyku a štýle slovenskej prózy*, Bratislava 1983.
- Polakovičová A., Caltíková M., Štarková L., Mezeiová A., *Literatúra pre stredné školy II*, Bratislava 2012.
- Sedlák I. a kol., *Dejiny slovenskej literatúry I*, Martin 2009.
- Slovník súčasného slovenského jazyka A–G*, Bratislava 2006, slovník.juls.savba.sk/?w=cit&s=exact&c=a34a&cs=&d=sss#.
- Šmatlák S., *Dejiny slovenskej literatúry II*, Bratislava 1999.
- Tajovský Gregor J., *Prózy*, Bratislava 2005.